

Frey Mária

Munkaerő-piaci változások nemek szerint 2000 óta

1. Foglalkoztatási helyzetkép

Magyarországon a foglalkoztatottság 1997-ben stabilizálódott a rendszerváltozást követően, majd 2000-ig évente 1-3%-kal bővült. Azóta jelentős strukturális átalakulás zajlik a munkaerőpiacon: egyfelől, több nagy nemzetközi cég alacsonyabb munkaerő-költségű országokba helyezte át tevékenységét, ami a gyárbezárások megszorodását vonta maga után. Másfelől, az olcsó munkaerőre települt munkáltatók helyét átveszik a hazai szakember-állomány tudására alapozó befektetők, aminek eredménye a mintegy egy százalékos foglalkoztatás-bővülés. Ez inkább a nőknek kedvezett, mint a férfiaknak, így a foglalkoztatási rátájuk közti különbség a 2000. évi 13,1%-ról 2005-re 12,1%-ra szűkült. (1. sz. táblázat)

1. sz. táblázat

A 15-64 éves népesség foglalkoztatottsága* 1992-2005.

Év	Foglalkoztatottak száma, ezer fő			Foglalkoztatási ráta, %		
	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők	Együtt
1990 ^{a)}	2745,1	2338,9	5084,0	82,9	67,3	74,9
1992 ^{b)}	2127,6	1838,3	3965,9	64,0	52,3	58,0
1993	1994,4	1730,8	3725,2	60,0	49,3	54,5
1994	1974,0	1679,3	3653,3	59,6	47,8	53,5
1995	1974,7	1615,5	3590,2	56,5	45,9	52,5
1996	1978,4	1601,1	3579,5	59,6	45,5	52,4
1997	1997,2	1594,2	3591,4	59,9	45,4	52,5
1998	2010,4	1665,8	3676,2	60,3	47,3	53,6
1999	2063,3	1717,0	3786,3	62,2	48,9	55,4
2000	2091,6	1740,4	3832,0	62,7	49,6	56,0
2001	2102,4	1747,4	3849,8	62,9	49,8	56,2
2002	2100,3	1750,0	3850,3	62,9	49,8	56,2
2003	2112,7	1784,5	3897,2	63,4	50,9	57,0
2004	2102,0	1772,7	3874,7	63,1	50,7	56,8
2005	2101,2	1777,4	3878,6	63,1	51,0	56,9

* 1997-ig régi súlyozású adatok, 1998-tól új súlyozásúak.

a) Az 1990. évi adatok a KSH 1990. évi Népszámlálásának január elsejére vonatkozó adatai alapján készült számítások eredményei.

b) Munkaerő-felmérésre első ízben 1992-ben került sor. Az 1992-2005. évi adatok forrását a KSH munkaerő-felmérésének idősorai képezik.

Forrás: A munkaerő-felmérés idősora, 1992-2002; KSH, Budapest 2004, 45-46. és 55-59. old.

Munkaerő-felmérés 2003, KSH, Budapest 2004/a. 21-25. old.

2004-2005. évi adatok: KSH munkaerő-felmérésének táblái

A hazai foglalkoztatási mutatók továbbra is jelentősen elmaradnak a 25 tagúra bővült Európai Unió tagállamainak átlagától: 2004-ben a nőkét öt százalékkal, a férfiakét 7,8%-kal volt alacsonyabb. (2. sz. táblázat) A foglalkoztatás terén fennálló deficit a fiatalokra és az idősekre koncentrálódik. A *fiatalok* esetében különösen aggasztó, hogy 2000. óta nemhogy nem csökkent, hanem jelentősen nőtt a lemaradásunk az EU25 átlagától. 2000-ben a 15-24 éves fiúk közül 4,1%-kal, a lányok között pedig 5%-kal kevesebben dolgoztak nálunk, mint amit az EU tagállamok átlaga mutatott. 2004-re hátrányunk a fiúk esetében 13,5%-ra, a lányoknál pedig 13%-ra nőtt. Ezt egyfelől a kilencvenes évekből áthúzódó felsőoktatási expanzió magyarázza, másfelől pedig az, hogy a munkaerő-kereslet oldaláról nem kellően megalapozott diplomás-utánpótlást nem képes felszívni a munkaerőpiac.

Az *idősek* esetében ugyanakkor sikeres felzárkózási folyamat közepette vagyunk: évről évre egyre többen dolgoznak közülük. Ez annak köszönhető, hogy 1998. óta fokozatosan nő a nyugdíjkorhatár, ami a férfiak esetében már 2002-től 62 év, a nőknél pedig két évente egy évvel emelkedik, és 2009-ben éri el a 62. évet. Az eltérő nyugdíjkorhatár miatt 2000-ben az 55-64 éves nők foglalkoztatási aránya még egyötöddel elmaradt a férfiakétól. Ez 2004-re 13,4%-ra mérséklődött.

A férfiak foglalkoztatási rátája 33,2%-ról 38,4%-ra, a nők pedig 13,3%-ról 25%-ra nőtt 2000-2004. között. Emiatt az EU tagállamok átlagához képest a foglalkoztatottság tekintetében fennálló különbség az 55-64 éves férfiak körében 14,5%-ról 12,3%-ra, a nőknél pedig 13,6%-ról 6,7%-ra csökkent.

A *munkavállalás szempontjából ideálisnak tekintett 25-54 éves nők* foglalkoztatási rátája csupán másfél százalékkal marad el az EU25 átlagos mutatójától. Ezzel szemben a férfiak közül nálunk 6 százalékkal kevesebben dolgoznak. Ennek az lehet az oka, hogy sokan vállalnak munkát az informális szektorban, vagy a szervezett munkaerőpiacon kívül.

2. sz. táblázat

Foglalkoztatási ráták változása korcsoportok és nemek szerint 2000-2004

Korcsoport	Magyarország						EU25					
	2000			2004			2000			2004		
	Ffi	Nő	Össz	Ffi	Nő	Össz	Ffi	Nő	Össz	Ffi	Nő	Össz
15-24	37,3	29,7	33,5	26,3	20,8	23,6	41,4	34,7	38,1	39,8	33,8	36,8
25-54	79,2	66,9	73,0	80,5	67,0	73,6	86,0	66,1	76,0	85,2	68,5	76,8
55-64	33,2	13,3	22,2	38,4	25,0	31,1	47,7	26,9	36,6	50,7	31,7	41,0
15-64	62,7	49,6	56,0	63,1	50,7	56,8	71,2	53,6	62,4	70,9	55,7	63,3

Forrás: Employment in Europe 2005, Brussels, p. 260, 261, 276.

Az alacsony foglalkoztatottság szorosan összefügg a *részmunkaidő* szűkös elterjedtségével, legalább is a nők esetében. 2004-ben a férfiak 3,2%-a, a nőknek pedig a 6,3%-a dolgozott részmunkaidőben nálunk, szemben az EU25 tagállamának 7, ill. 31,4%-ával. (3. sz. táblázat)

3. sz. táblázat

**Részmunkaidőben dolgozók aránya a foglalkoztatottakon belül nemek szerint
2000-2004**

Év	Magyarország			EU25		
	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők	Együtt
2000	2,0	5,2	3,5	6,1	29,5	16,2
2004	3,2	6,3	4,7	7,0	31,4	17,7

Forrás: Employment in Europe 2005, Brussels, p. 260, 261, 276.

Az alacsony részmunkaidős foglalkoztatás miatt Magyarország jóval előbbre kerül a nők foglalkoztatási rátája alapján felállított rangsorban, ha annak értékét nem létszamarányosan, hanem *teljes munkaidőre átszámított létszámban* határozzuk meg. Ez esetben ugyanis az EU-15 átlagához képest 2004-ben fennálló 6,1%-os lemaradásunk 2,5%-os előnnyé változik! Az EU-25-höz viszonyítva pedig a mínusz 5%-ból plusz 3,5% lesz! (4. sz. táblázat) Ez azonban korántsem ad elégedettségre okot. A magyar adatok mögött ugyanis sok, a munkaerőpiacról kiszorult ember áll, az EU adata mögött viszont relatíve nagyobb munkaerő-állomány, amit az tesz lehetővé, hogy az adott munkavolument több munkavállaló között osztják szét. Aki a munkaerőpiacon belül van, az folyamatosan karbantartja munkavégző képességét, s ha akarja, részmunkaidejét előbb vagy utóbb teljes munkaidőre válthatja - , jóval könnyebben, mint aki ezzel a munkaerőpiacon kívülről próbálkozik.

4. sz. táblázat

**Létszamarányos és teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráták változása
2000-2004**

	Létszamarányos			Teljes munkaidőre átszámított		
	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők	Együtt
Magyarország						
2000	63,1	49,7	56,3	63,6	48,7	56,0
2004	63,1	50,7	56,38	63,7	49,5	56,5
EU15						
2000	72,8	54,1	63,4	71,1	45,4	58,0
2004	72,7	56,8	64,7	70,4	47,0	58,5
EU25						
2000	71,2	53,6	62,4	69,9	46,0	57,7
2004	70,9	55,7	63,3	68,9	47,2	57,9

Forrás: Employment in Europe 2005, Brussels, p. 260, 261, 276.

* A teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráta a teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatotti létszám és a 15-64 éves népesség hányadosa. A számlálót úgy számítják ki, hogy az összes ledolgozott munkaórát osztják a gazdasági ágazatokban teljes munkaidőben foglalkoztatottak egy főre eső munkaóráinak a számával.

2. A nem-foglalkoztatottak összetétele

A munkavállalási korú népesség munkaerő-piaci értelemben vett kihasználatlanságáról a leghitelesebben a nem-foglalkoztatottak adatai tájékoztatnak. Ebbe mindazok beletartoznak, akik nem folytatnak kereső tevékenységet: a *munkanélküliek és az inaktívak*. Ezek aránya a munkavállalási korú népességhez viszonyítva 22,8%-ot tett ki 1990. elején, majd 1997-re megduplázódott, azóta viszont apadásnak indult. (5. sz. táblázat)

Nem-foglalkoztatottak összetétele a munkavállalási korú népességből*
1990-2005. január 1.

Munkavállalási korú népesség főbb kategóriái (ezer fő)	1990. jan. 1.	1998. jan. 1.	2000. jan. 1.	2005. jan. 1.
Munkavállalási korú nők száma	2849,6	3002,3	3053,4	3149,9
Foglalkoztatott nők**	2 074,1	1625,5	1723,7	1743,8
Nem-foglalkoztatottak, ebből:	775,5	1376,8	1329,7	1406,1
– Munkanélküliek***	10,0	202,6	184,4	191,0
– Gyesen, gyeden lévők	243,5	238,0	242,3	235,2
– gyet-ben részesülők	-	52,0	53,8	47,1
– tanulók	255,1	338,6	350,0	365,9
– nyugdíjasok	87,4	207,5	246,6	314,9
– egyéb inaktívak	179,5	338,1	252,6	252,0
Nem-foglalkoztatott nők aránya %	27,2	45,9	43,6	44,6
Munkaváll. korú férfiak száma	3107,2	3191,0	3233,0	3262,3
Foglalkoztatott férfiak**	2525,1	2096,5	2173,7	2193,7
Nem-foglalkoztatottak, ebből:	582,1	1094,5	1059,3	1068,6
– munkanélküliek***	14,2	261,4	220,1	209,6
– gyesen, gyeden lévők	1,2	1,0	1,0	11,0
– tanulók	276,5	337,3	349,7	369,6
– nyugdíjasok	176,4	304,6	322,0	339,3
– egyéb inaktívak	113,8	190,2	166,5	139,1
Nem-foglalkoztatott férfiak aránya %	18,7	34,3	32,8	32,7
Munkavállalási korúak száma együtt	5956,8	6193,3	6286,4	6412,2
Foglalkoztatott férfiak és nők**	4599,2	3722,0	3897,4	3937,5
Nem-foglalkoztatottak, ebből:	1357,6	2471,3	2389,0	2474,7
– munkanélküliek***	24,2	464,0	404,5	400,6
– gyesen, gyeden lévők	244,7	239,0	243,3	246,2
– gyet-ben részesülők	-	52,0	53,8	47,1
– tanulók	531,6	675,9	699,7	735,4
– nyugdíjasok	263,8	512,1	568,6	654,2
– egyéb inaktívak	293,3	528,3	419,1	391,2
Nem-foglalkoztatottak aránya %	22,8	39,9	38,0	38,2

Forrás: Számítások a nemzetgazdaság 1990-2005. január 1. munkaerő-mérlege adataiból, KSH, Bp., 2005.

*1996-ig a munkavállalási kor felső határa a nőknél 54 év volt. 1997. január 1-től 54-ről 55 évre, 2000. elejétől 56 évre, 2002-től 57 évre, 2004-től 58 évre, 2006-tól pedig 59 évre nőtt. A férfi népességből 1999-ig a 15-59 évesek számítottak munkavállalási korúnak, a 2000-2001-ben a 60. életévüket, 2002-től pedig a 61. évüket betöltötték.

** Foglalkoztatottak külföldön dolgozókkal, de gyesen, gyeden és gyeten lévők nélkül.

***A munkaerő-mérlegben a regisztrált munkanélküliek adatai szerepelnek.

A foglalkoztatottság zsugorodásában a jóléti ellátórendszer más elemei is meghatározó szerepet játszottak, amennyiben elősegítették, hogy a feleslegessé vált munkaerő-állomány az

inaktivitás különböző csatornáin (öregségi, elő-, karkedvezményes, rokkant nyugdíjazás, gyed, gyes, gyet) keresztül elhagyja a munkaerőpiacot. S bár ez a folyamat 2000. óta lelassult, továbbra is mindkét nemnél igen magas (a férfiaknál egyharmados, a nőknél pedig közel 45%) azoknak az aránya, akik szociális-jóléti ellátásból, vagy eltartóik jövedelméből élnek.

2.1 Munkanélküliek

Magyarországon sokáig nemcsak a foglalkoztatottság, hanem a munkanélküliség is kifejezetten alacsony volt. Ebben az fejeződik ki, hogy a nem-foglalkoztatottak nagy része nem keres aktívan állást, ami gyökeresen más helyzetet tükröz, mint a többi újonnan csatlakozott EU tagállamban, ahol a munkanélküliek többsége aktív álláskereső és az inaktív személyek is szorosan kötődnek a munkaerőpiachoz. A közelmúltig szintén magyar sajátosságnak számított, hogy *a nők munkanélküliségi rátája alacsonyabb volt a férfiakénál.* Az országok zömét ugyanis ennek a fordítottja jellemzi, még hozzá nagy különbséggel a nők hátrányára. Az utóbbi években az olló nálunk is egyre zárult, majd 2004-ben a mutatók kiegyenlítődték. (6. sz. táblázat) 2005-ben – egyfelől a növekvő számú gyárbezárások miatt, másfelől pedig az inaktívakat aktivizáló érdekeltségi viszonyok következtében – meglódult az állástalanok létszámnövekedése, és *a nők munkanélküliségi rátája (7,5%) a férfiaké (7%) fölé emelkedett.*

6. sz. táblázat

A munkanélküliség alakulása* 1992-2005. között

Év	Munkanélküliek száma, ezer fő			Munkanélküliségi ráta, %		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
1992	265,9	178,3	444,2	10,8	8,8	9,9
1993	316,0	202,9	518,9	13,3	10,3	11,9
1994	274,8	176,4	451,2	11,8	9,3	10,7
1995	261,5	155,0	416,5	11,4	8,7	10,2
1996	243,7	156,4	400,1	10,7	8,8	9,9
1997	214,1	134,7	348,8	9,5	7,7	8,7
1998	188,7	125,3	314,0	8,5	6,9	7,8
1999	170,0	115,3	285,3	7,5	6,3	7,0
2000	158,9	104,8	263,7	7,0	5,6	6,4
2001	142,4	91,7	234,1	6,3	5,0	5,7
2002	138,0	100,8	238,8	6,1	5,4	5,8
2003	138,5	106,0	244,5	6,1	5,6	5,9
2004	136,8	116,1	252,9	6,1	6,1	6,1
2005	159,0	144,1	303,1	7,0	7,5	7,2

Forrás: KSH Munkaerő-felmérésének idősorai

*A KSH munkaerő-felmérése a Nemzetközi Munkaügyi szervezet ajánlásának megfelelően azokat tekinti munkanélkülinek, akik a vizsgált héten nem végeztek legalább óra jövedelemszerző tevékenységet, illetve nem volt olyan munkájuk, amittől átmenetileg távol voltak, továbbá aktívan kerestek munkát és képesek is lettek volna azt 30 napon belül megkezdeni.

A regisztrált munkanélküliek létszáma alapján számított munkanélküliségi ráták ugyanakkor már 1999. óta magasabb mutatókat jeleztek a nők esetében, mint a férfiaknál. (7. sz. táblázat) Az állami foglalkoztatási szolgálatnál nyilvántartott munkanélküliek adatai markánsan

rávilágítanak arra a tényre, hogy 2003-ban a munkanélküliség jó tíz éve tartó csökkenése visszajára fordult, mégpedig nemcsak átmeneti jelleggel.

7. sz. táblázat

Regisztrált munkanélküliek száma és aránya nemek szerint

Éves átlagok	Regisztrált munkanélküliek száma, ezer fő		Regisztrált munkanélküliek munkanélküliségi rátája, %	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
1989	8,7	5,5	0,3	0,2
1990	14,2	10,0	0,5	0,4
1991	61,5	39,0	2,3	1,7
1992	239,0	167,1	9,1	7,4
1993	390,0	273,0	15,1	12,5
1994	376,1	256,0	15,2	12,4
1995	302,6	217,0	12,6	11,1
1996	285,3	210,6	12,0	11,1
1997	275,4	202,1	11,6	10,8
1998	261,4	202,6	11,0	10,7
1999	222,8	181,3	9,4	9,5
2000	220,1	184,4	9,2	9,5
2001	202,2	170,2	8,5	8,8
2002	188,7	154,1	7,9	8,1
2003	186,8	158,1	7,8	8,2
2004	189,4	170,5	7,9	8,7
2005	209,6	191,0	8,7	9,7

Forrás: A nemzetgazdaság munkaerő-mérleg, 1990-2005. január 1., KSH, Bp., 2005. 6-9. old.

A 2004. évi havi adatok az Állami Foglalkoztatási Szolgálat munkanélküli nyilvántartásából közreadott kiadványokból származnak.

2005-ben az állástalan férfiak 46,9, a nőknek pedig a 43,3%-a volt *tartós* (egy éven túli) *munkanélküli*. A nők munka nélkül töltött ideje majdnem két hónappal volt rövidebb (15 hó) a férfiakénál. (16,9)

A települések hierarchiáján lefelé haladva a munkaerő-piaci mutatók romlanak. (8. sz. táblázat) Míg a fővárosban a Magyarországon munkavállalási korúnak tekintett népességnek a 72,4%-a van jelen a munkaerőpiacon, a községekben csak a 60,3%-a. Az utóbbiakban 9% az átlagos munkanélküliségi ráta, az előbbiben 4,8 százalék. A fővárosi és községi gazdasági aktivitási ráták között a férfiak esetében 9,2 százalékpontos különbség áll fenn, a nőknél viszont 15,7. A községekben a 15-59 éves nők közül 14,3 százalékponttal kevesebb a gazdaságilag aktív, mint a férfiak köréből. A fővárosban ez a különbség csak 7,8 százalék, a többi városban pedig 9,5. A falusi munkanélküliség a férfiaknál több mint kétszerese, a nőknél pedig majdnem kétszerese a budapestinek.

A területi kiegyenlítődést gátolja a lakásmobilitás hiánya és az alulfejlett közlekedési infrastruktúra. A helyi munkaerőpiacok mérete a magas utazási költségek miatt kicsi. Az úthálózat fejletlensége és rossz minősége elriasztja a befektetőket a munkahely-teremtéstől az elmaradott területeken. Az ingázást megnehezíti, hogy a munkáltatók csak kényszerből

vállalnak részt ennek költségeiből, továbbá munkarendjük meghatározásánál nincsenek tekintettel a menetrendre. Ha vannak egyáltalán gyermekintézmények a kistelepüléseken, azok nyitvatartási ideje sem igazodik a szolgáltatást igénybevevők időbeosztásához.

8. sz. táblázat

A munkavállalási korú (15-61 éves férfi és 15-59 éves női) népesség gazdasági aktivitási és munkanélküliségi rátái nemenként és településtípusonként, 2005.

Százalék

Településtípus	Gazdasági aktivitási ráták			Munkanélküliségi ráták		
	Férfiak	Nők	Együtt	Férfiak	Nők	Együtt
Budapest	76,4	68,6	72,4	4,1	5,5	4,8
Városok	70,4	60,9	65,6	6,9	7,4	7,1
Községek	67,2	52,9	60,3	8,8	9,3	9,0
Összesen	70,2	59,4	64,8	7,1	7,6	7,3

Forrás: KSH munkaerő-felmérés

2.2 Inaktívak

A munkavállalási korú inaktívak állománya négy nagy csoportból áll: a tanulókból, a nyugdíjasokból, a gyermeknevelési támogatásokat igénybe vevőkből (gyes, gyed, gyet) és az un. egyéb inaktívokból. Ezek együttes létszáma 1985 ezer volt 2000-ben és 2074 ezer 2005. elején. Többségük – közel 60%-uk - nő. (5. sz. táblázat)

Az inaktívak jó egyharmada tovább tanul. Az oktatás expanziója folytatódott az ezredforduló után is. A fiatalok egyre nagyobb arányban szereznek felsőfokú képzettséget, feltételezve, hogy ez javítja későbbi foglalkoztatási esélyeiket és béreiket. A lányok és fiúk nappali oktatásban való részvétele az abszolút számokat tekintve évek óta többé-kevésbé azonos.

Az inaktívvá válás másik meghatározó formáját (31%) *a munkavállalási korban történő nyugdíjazások* jelentik. Ennek a népes csoportnak a létszáma 2000 óta is emelkedett, ezen belül a nőké 28%-kal, a férfiaké viszont csak ötten. A nők aránya munkavállalási korú nyugdíjasok között nem változott: 2000-ben és 2005-ben is 42-43% volt. Jelentős hányaduk olyan foglalkozásokból megy nyugdíjba, ahol a munkavégzés körülményei miatt az átlagosnál alacsonyabb a nyugdíjkorhatár (pl. bányászat, fegyveres testületek, MÁV, stb.). A nyugdíjba kerülők másik nagy csoportját az egészségkárosodottak adják. A nyugdíjasok számát eleinte a munkaerő-piaci okból végrehajtott nyugdíjazások is növelték, erre azonban ma már alig van lehetőség. Ehelyett a nyugdíjkorhatárhoz közel állók nyugdíj előtti munkanélküli segílyt kaphatnak, ha a munkanélküli járadék folyósítási idejét kimerítették.

A munkaerő-felmérés adatai szerint 2005-ben a munkavállalási korú *rokkant nyugdíjasok 10-11%-a dolgozott* mindkét nem esetében, az *öregségi nyugdíjasoknak pedig 16-17%-a*. Az idősek foglalkoztatását ösztönzendő, 2003-tól olyan intézkedést hoztak, amely mellett a nyugdíjasoknak a korábbinál jobban megéri dolgozni. A nyugdíjat ugyanis ez időtől nem kell az SZJA adóalapjába beszámítani. 2004-ben pedig hatályba lépett az a jogszabály, amely jelentős mértékben premizálja a nyugdíjkorhatár betöltését követően munkában töltött időt. Emellett 2004-től az 50 év feletti, tartós munkanélküli személy foglalkoztatását vállaló munkáltatónak nem kell EHO-t fizetni, 2005-től pedig elengedik az általuk befizetendő TB-járulék fele összegét is. Ugyancsak 2005-ben – előbb a közszférában, majd a

versenyszférában is – vezették be a prémiumévek programot, amely részmunkaidős foglalkoztatás formájában ad lehetőséget a nyugdíjkorhatárhoz közel álló embereknek a munkaerőpiac fokozatos elhagyására.

A munkavállalási korú nők 8-9%-a **gyermekgondozási szabadságon** van, gyes, gyed vagy gyet támogatással. Számuk 2000-2005. között 295 ezerről 282 ezerre apadt, ugyanakkor a *gyesen lévő férfiaké ezerről 11 ezerre nőtt.*

Az egy gyermek után igénybe vehető hároméves távollét lazítja a nők munkaerő-piaci kötődését és gyengíti az újbóli munkába állás esélyét, főleg ha több gyermek után, folyamatosan használják ki ezt a lehetőséget. A közelmúltban több intézkedés született a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásának megkönnyítésére (támogatás az iskolarendszerű vagy munkaerő-piaci képzéshez a gyermekgondozási szabadság ideje alatt; a „nagyszülői gyes” bevezetése a szülők kapacitásának munkavégzés céljából történő felszabadítására, a gyes-gyet és ápolási díj melletti munkavállalás esetén a munkáltató mentesítése az EHO fizetése alól). 2005-től azok a munkáltatók, amelyek gyed-gyes-gyetről és ápolási díjról a munkaerőpiacra visszatérőket alkalmaznak, a TB-járulékok 50%-át kitevő kedvezményben részesülnek, 9 hónapon át. Ugyancsak 2005-től a gyermek másfél éves koráról egy évre szállították le azt az életkort, amikortól az öt gondozó szülő munkát vállalhat. 2006-tól pedig gyes és gyet mellett – a korábbi részmunkaidő helyett – akár teljes munkaidőben is lehet dolgozni.

2005-ben 390 ezer főt, azaz **a munkavállalási korú népesség 6%-át tette ki azoknak az embereknek a száma, akik sem nem tanulnak, sem nem dolgoznak, és nem is munkanélküliek.** Ez mintegy 30 ezerrel kevesebb, mint az öt évvel korábbi létszám. A nők körében ezek száma és aránya magasabb(8%), mint a férfiak között(4,2%), ami visszavezethető arra, hogy az elmúlt évtized romló reálbérei mellett a nőknek egyre kevésbé volt érdemes fizetett munkát vállalni. Bérük ugyanis lényegesen elmaradt a férfiakétól, ugyanakkor a háztartásban végzett munkájuk a férfiakénál értékesebbnek számít. Ezen enyhített a közszférában végrehajtott 50%-os béremelés, de korántsem oldotta meg a problémát.

Fontos és racionális okra hívja fel a figyelmet Sík Endre és Szép Katalin tanulmánya. A szerzők matematikai-statisztikai módszerekkel becsülték meg a háztartásokban végzett munka pénzbeli értékét, különböző családtípusokra és kisgazdaságokra, a ráfordított munka és a főmunkahelyen kapott jövedelem alapján számított órabér figyelembe vételével. Anélkül, hogy itt az elemzés részleteibe bocsátkozhatnánk, csak a „fizetetlen” házimunka értékére vonatkozó néhány megállapítást ismertetjük.

A férfiak átlagosan 29 százalékponttal keresnek többet a főmunkahelyükön, mint a nők; a nők azonban fizetetlen otthoni munkájukkal (főzés, gyermekgondozás, takarítás, mosás, vásárlás) 172%-kal többel járulnak hozzá családjuk boldogulásához; *azaz a főmunkahelyi és a fizetetlen munkaérték együttesen a nők esetében magasabb.* A nők az alacsonyabb főmunkahelyi jövedelmet több házimunkával kompenzálják. (Sík, Szép, 2000.)

A kétkeresős háztartásokban a nők fizetésért ledolgozott munkaideje átlagosan 3-10%-kal marad el a férfiakétól, a házimunkaidejük viszont több mint 200%-kal meghaladja azt. Így a feleségek átlagosan 30%-kal hosszabb ideig dolgoznak, mint a férfiak. Noha az elemzés kereső házaspárokat hasonlít össze, nem kétséges, hogy a házimunka értéke kalkulálható akkor is, ha a feleség nem, vagy csak potenciális kereső. Várható jövedelme összevethető a család jólétéhez az otthoni munkájával nyújtott hozzájárulásával – ezt a „kalkulációt”, bár csak ösztönösen, számos családban elvégzik, s a feleség otthonmaradása így racionális döntés lehet. Különösen érvényes ez az elmaradott térségek kis településein élő, képzetlen

munkanélküliekre, ahol a kertben, ház körül megtermelhető élelem értékét nem feltétlenül kompenzálja az egész napi távollétet kívánó, alacsony kereset.

3. Gyermeknevelés és/vagy munkavállalás

A gondozásra szoruló kisgyermek jelenléte általában visszatartja a nőket a fizetett munkától. A 9. sz. táblázat az öt évesnél fiatalabb kisgyermekkel rendelkező, 25-44 éves szülők foglalkoztatási rátáinak különbségeit mutatja be, az EU régi és újonnan csatlakozó tagállamaiban.

9. sz. táblázat

Foglalkoztatási ráták az Európai Unióban és a csatlakozó országokban családi állapot és nemek szerint, 2002.

Ország	A 25- 44 éves, 5 éven aluli kisgyermekkel rendelkező			A 25-44 éves, 5 éven aluli kisgyermekkel nem rendelkező		
	férfiak	nők	együtt	férfiak	nők	együtt
	foglalkoztatási rátái, %					
Ausztria	93,0	69,7	80,8	89,7	80,7	85,3
Belgium	93,5	65,5	78,8	85,7	73,8	80,0
Egyesült Királyság	91,5	58,3	74,3	87,0	80,3	83,8
Franciaország	91,7	61,4	75,7	86,2	78,0	82,1
Görögország	96,2	52,5	73,9	87,8	60,1	73,6
Hollandia	95,3	68,2	81,2	91,9	82,0	87,1
Luxemburg	96,0	61,8	78,7	93,3	74,4	84,0
Németország	90,8	55,3	72,5	84,8	78,7	81,9
Olaszország	93,9	50,3	71,3	82,8	58,7	71,0
Portugália	97,4	76,8	86,8	88,3	77,0	82,6
Spanyolország	93,4	47,8	70,0	83,9	61,6	73,1
EU-15 átlaga	92,5	57,3	74,3	85,5	72,5	79,2
Ciprus	97,8	66,1	81,5	92,6	79,5	85,7
Cseh Köztársaság	96,0	35,1	65,2	90,2	83,3	86,8
Észtország	88,6	45,3	67,1	83,1	78,3	80,6
Lengyelország	85,0	52,6	68,7	75,4	68,0	71,8
Lettország	90,9	74,4	82,8	79,7	76,2	77,9
Litvánia	88,5	58,3	73,3	77,3	78,0	77,7
<i>Magyarország</i>	<i>85,6</i>	<i>32,1</i>	<i>58,6</i>	<i>82,4</i>	<i>76,3</i>	<i>79,4</i>
Szlovákia	85,0	40,9	62,4	78,7	74,4	76,6
Szlovénia	95,3	86,0	90,5	88,5	85,1	86,8
EU-25 átlaga	91,9	56,1	73,4	84,5	72,7	78,7
Bulgária	75,9	48,4	62,7	69,8	69,2	69,5
Románia	88,9	69,6	79,5	81,7	70,1	76,0
EU-27 átlaga	91,6	56,4	73,5	84,1	72,5	78,4

Forrás: Eurostat, Labour Force Survey, In: European Union, 2003., 26. old.

*Nem állt rendelkezésre adat Dániáról, Finnországról, Írországról, Máltáról és Svédországról.

A táblázat adatai szerint a gyermektelen nők átlagos foglalkoztatási rátája 2002-ben 72,5% volt az EU15-ben, a legalább egy kisgyermekkel rendelkezőké pedig 57,3%. A két csoport

mutatói közötti különbség a legnagyobb az Egyesült Királyságban (22 százalékpont) és Németországban (23,4). Ennél azonban jóval nagyobb eltérést is lehet észlelni az újonnan csatlakozók körében: Csehországban 48,2; Magyarországon 44,2; Szlovákiában 37,8 százalékpontot. Ellenpéldaként felhozható Portugália vagy Szlovénia, ahol a gyermektelen nők és a kisgyermekes anyák foglalkoztatottsága lényegében megegyezik. A nőkkel ellentétben a férfiakat nagyobb arányban készíteti munkavállalásra a kisgyermek megléte, mint annak hiánya. Nem lehet szó nélkül elmenni amellett, hogy a *legalább egy kiskorú gyermekkel rendelkező 25-44 éves nők foglalkoztatási rátája Magyarországon a legalacsonyabb.*

Az *iskolai végzettség* nagyban befolyásolja a gyerekes nők munkaerő-piaci státuszát. A 10. sz. táblázatból kitűnik, hogy minél alacsonyabb a gyermeket nevelő nők iskolai végzettsége, annál kisebb arányban dolgoznak. Az alacsony végzettségűek és a nagycsaládosok körében gyakoribbak az etnikai kisebbségek, akiknek egyéb diszkriminációval is szembe kell nézniük a munkaerőpiacon.

10. sz. táblázat

A dolgozó anyák aránya az összes azonos végzettségű nőkhöz viszonyítva, gyerekszám és iskolai végzettség szerint

Legmagasabb iskolai végzettség	Egy	Kettő	Három	Négy és több	Együtt
	gyermeket nevelő anya				
Általános iskola	47,3	42,7	17,0	12,1	38,6
Szakiskola, szakmunkás-képző	57,5	60,1	25,3	21,5	54,8
Gimnázium	64,9	67,5	21,0	19,2	62,3
Szakközépiskola	69,9	70,6	32,4	22,7	67,0
Egyetem, főiskola	77,0	78,2	63,4	29,9	75,6
Együtt	61,6	62,3	27,2	16,0	57,0

Forrás: KSH, 2002. 64.old.

Az általános tendenciának megfelelően, a felsőfokú végzettség növeli leginkább a gyermeket nevelő nők munkavállalási esélyét. A diplomával rendelkező nők esetében csak négy és több gyermek nevelése csökkenti radikálisan a foglalkoztatottságot, míg az alacsonyabb végzettségűeknél már a harmadik gyermek is.

A gyermekes és gyermektelen nők foglalkoztatási adatainak egybevetéséből kétfajta következtetés is levonható. Az egyik: a gyerekeket nevelő nők voltak a fő vesztesei a versenyképességre épülő munkaerőpiacokra történő átmenetnek. A másik: a rendszerváltozást követően megszűnt a munkavállalás kényszere, s a nők azt tehetik, ami nekik és gyermekeiknek a legjobb: vállalhatják az anyaságot. Ehhez az államtól különböző anyagi és nem anyagi támogatást kapnak.

4. A nemek közötti munkamegosztás változása

A KSH időmérleg-felvételei jó kiindulópontot jelentenek ahhoz, hogy áttekintsük a férfi és női népesség kereső-termelő munkára és a háztartás ellátására fordított idejének arányváltozásait a rendszerváltozás előtt és után. Az elemzést az 1977-2000. között lebonyolított felmérések adataira alapozzuk. (Falussy, 2002) E közel negyed évszázad adatai azt mutatják, hogy a 18-69 éves népesség munkaterhei összességében jelentősen, egyötödével

csökkentek. Mivel a férfiak munkára fordított ideje nagyobb arányban mérséklődött (21,9%), mint a nőké (18,7%), a két nem leterheltsége nem közeledett, hanem inkább távolodott egymástól. Míg a kereső-termelő és háztartási munka együttes időráfordításából 1977-ben 45,4% esett a férfiakra és 54,6% a nőkre, 2000-re az előbbi mutató 44,4%-ra csökkent az utóbbi pedig 55,6%-ra nőtt. A teljes időráfordításon belül némi átrendeződés ment végbe a háztartási munka javára, aminek az aránya így az 1977. év 41,8%-ról 2000-re 44,2%-ra nőtt. Mindvégig stabilnak tűnnek ugyanakkor azok az arányszámok, amelyek azt mutatják, hogy *a kereső-termelőmunka 60%-át a férfiak végzik, a háztartás ellátása pedig háromnegyed részben a nőkre hárul.*

Az aktív korú (15-59 éves) népességen belül az időfelhasználást, az életvitel jellegét elsődlegesen a *gazdasági aktivitás* – a rendszeres keresőmunka megléte vagy hiánya – befolyásolja. Ezt vizsgálni csak 1993-tól lehet, hisz az előző rendszerben nyílt munkanélküliség nem létezett. (11. sz. táblázat)

11. sz. táblázat

A kereső és termelőmunkára, valamint a háztartás és család ellátására fordított átlagos tavaszi napi idő változásai, gazdasági aktivitás szerint

Átlagos nap, perc

Megnevezés	Év	18–59 éves férfi			18–59 éves nő				
		Aktív kereső	Munka-nélküli	Rokkant nyugdíjas	Aktív kereső	Gyed-en, gyes-en	Háztartás-beli	Munka-nélküli	Rokkant nyugdíjas
1. Kereső- és termelő tevékenység*	1977	391	0	111	306	87	95	0	49
	1986	387	0	159	302	31	87	0	67
	1993	375	133	110	319	21	73	56	55
	2000	357	147	118	296	25	47	56	55
2. Munkák a háztartásban	1977	99	0	181	258	426	411	0	311
	1986	99	0	131	244	538	403	0	307
	1993	98	185	135	231	535	427	368	336
	2000	94	175	150	218	520	365	360	329

Aktív kereső = 100%

1. Kereső és termelő tevékenység	1977	100,0	0,0	28,4	100,0	28,4	31,0	0,0	16,0
	1986	100,0	0,0	41,1	100,0	10,3	28,8	0,0	22,2
	1993	100,0	35,5	29,3	100,0	6,6	22,9	17,6	17,2
	2000	100,0	41,2	33,1	100,0	8,4	15,9	18,9	18,6
2. Háztartás és család ellátása	1977	100,0	0,0	182,8	100,0	165,1	159,3	0,0	120,5
	1986	100,0	0,0	132,3	100,0	220,5	165,2	0,0	125,8
	1993	100,0	188,8	137,8	100,0	231,6	184,8	159,3	145,5
	2000	100,0	186,2	159,6	100,0	238,5	167,4	165,1	150,9

*Segítőmunka nélkül

Forrás: Falussy, 2002

Miután az aktív korú férfiak domináns tevékenysége a kereső-termelőmunka, ennek meghatározó eleme, a főfoglalkozás elvesztése erősebb hatást gyakorol összes munkaidejükön keresztül tevékenység-szerkezetük egészére, mint a domináns tevékenységként a háztartás, család ellátását végző nőkére. A főkereső tevékenység elvesztése a férfiak összes munkaidejében nagyobb visszaesést eredményez, mint a nőkében. A munkanélküli nők háztartási munkaidejében ugyanis olyan nagyságrendű növekedés következik be aktív kereső társaikhoz képest, amellyel a háztartásban végzett munkájuk ideje (1993: 368 perc; 2000: 360

perc) meg is haladja az elveszett munkaidőt (1993: 319 perc, 2000: 296 perc), megmaradó munkaidejük (56 perc) pedig eléri korábbi háztartásellátó munkaidejük egynegyedét.

A munka nélkül maradó férfiak összmunkaidőn belüli kereső-termelő ideje ugyan kevésbé esik vissza, mint a nőké, de a háztartásban végzett többlet munkaidejüket is szerényebben (az aktív keresőkhöz viszonyítva annak alig kétszeresére) képesek növelni. Ebből következik, hogy a munkanélküli férfiak és nők összes munkaidejében, valamint annak összetételében jóval nagyobbak a különbségek, mint az aktív keresőknél tapasztalható.

Az aktív kereső férfiaknál és nőknél – eltérő mértékben ugyan, de egyaránt - a kereső-termelő munkaidő a domináns (férfiaknál az összidő 80%-át, a nőknél 58%-át tette ki 2000-ben). Összes munkaidejük különbsége egy óra, ami a nők otthoni többletmunkájából adódik. A férfiak egy órával több keresőmunkát és közel két órával kevesebb háztartási tevékenységet végeznek. Az aktív keresők otthoni munkamegosztásában a férfiak alig fele annyi időt fordítanak a háztartás keretében különböző feladatokra, mint a nők.

A munkanélküli férfiaknál elveszti korábbi domináns jellegét a kereső-termelőmunkára fordított idő (aránya az összidőn belül 46%-ra esik), s így megközelítőleg egyensúlyba kerül a háztartás keretében végzett munkák idejével.

A munkanélküli nők esetében ugyanakkor 87%-ra ugrik a háztartás keretében felhasznált munkaidő aránya, ami abból adódik, hogy a munkanélküli nők körében túlreprezentáltak jelennek meg a gondozásra szoruló gyermeket nevelő anyák.

A gyese, gyeden lévő anyák életében a munkaidő mennyiségének és összetételének sajátos arculata van. Összes munkaidejük az aktív kereső nőkéénél is több, de ebben a kereső-termelőmunka szerepe elhanyagolható.

A rokkant nyugdíjasok munkaidejének mennyisége és struktúrája mindkét nemnél közel áll a munkanélküliekéhez, s lényegében ugyanez jellemzi a háztartásbeli nőket is.

Az aktív keresőket foglalkozási csoportok szerint vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a foglalkozások hierarchiáján felülről lefelé haladva egyre nő a férfiak kereső-termelőmunkára fordított ideje, ami minden bizonnyal a rosszabbul keresők jövedelemkiegészítő tevékenységével, ill. a mezőgazdasági kistermeléssel függ össze. A háztartási, házkörűli munkákra ugyanakkor a fordítottja a jellemző: minél magasabb foglalkozási csoportba tartoznak a férfiak, annál nagyobb a hajlandóság bennük arra, hogy részt vállaljanak az otthoni feladatokból. Ebben a képzettségnek lehet meghatározó szerepe. A nők esetében nincs ilyen egyértelmű összefüggés. Az biztos állítható, hogy a keresőmunka tekintetében a vállalkozó nők a legleterheltebbek. Ami pedig a háztartási munkát illeti, a nőkre a férfiak ellenkezője a jellemző. Minél képzettebb és pozícionáltabb egy nő, annál kevesebb időt tölt otthoni munkákkal, s minél lejjebb haladunk a foglalkozások hierarchiáján, annál nagyobb mértékben haladja meg a nők háztartásra fordított ideje az aktív keresők átlagát.

Összegezve: A férfiak és nők munkaterhei az idő előrehaladtával csökkennek. A nemek közötti munkamegosztás tekintetében fennálló különbségek általában mérséklődnek, különösen a képzettebb, városi népesség körében. A másik póluson ugyanakkor megjelent a munkanélküliség, ami a főkereső tevékenység hiánya miatt számtalan negatív következménnyel jár, a munkaidő szerkezetének eltorzításán túl is. Találkozni viszont elégedettségre okot adó jelenséggel is: a munkanélkülivé vált férfiak bekapcsolódnak a háztartási munkákba, főleg akkor, ha a feleségnek van állása. Ennek köszönhető, hogy esetükben a megmaradt jövedelemkiegészítő munkára és a család ellátására fordított idő nagyjából egyensúlyba került.

5. A foglalkoztatott nők és férfiak szerkezeti változásai

A foglalkoztatottak létszámcsökkenése mind a férfiaknál mind pedig a nőknél leginkább az *alacsony iskolázott embereket* (a 8 általánossal vagy azzal sem rendelkezőket) érintette, ugyanakkor a diplomások és szakmunkások száma, valamint a szakközépiskolát végzettké növekedett. Ennek köszönhető, hogy javult a foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetétele.

12. sz. táblázat

A foglalkoztatottak* megoszlása legmagasabb iskolai végzettségük szerint, nemenként

Iskolai végzettség	2000			2005		
	Férfiak	Nők	Nők aránya az egyes csoportokban	Férfiak	Nők	Nők aránya az egyes csoportokban
< 8 általános	0,7	0,7	44,1	0,4	0,3	34,1
8 általános	15,3	18,5	50,1	12,6	15,2	50,3
Szakmunkás-képző+ Szakiskola	41,7	21,0	29,5	40,8	20,2	29,5
Gimnázium	5,0	12,9	67,9	5,4	12,8	66,5
Szakközépiskola	21,6	27,7	51,6	22,3	27,2	50,8
Főiskola	7,8	12,9	57,9	9,6	16,2	58,9
Egyetem	7,9	6,3	39,9	8,9	8,1	43,4
Együtt	100,0	100,0	45,4	100,0	100,0	45,8

*A foglalkoztatottak között sem a sorkatonák, sem a gyermekgondozási szabadságon lévők adatai nem szerepelnek.

Forrás: KSH munkaerő-felmérés

Az a tény, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségi kategóriákban csökkent, a magasabbakban pedig nőtt a nők aránya, arra utal, hogy a *nők nagyobb előnyre tettek szert az iskolai végzettségi struktúra átalakulása során, mint a férfiak*. Különösen öröndetes, hogy a főiskolai végzettségű foglalkoztatottak között 57,9%-ról 58,9%-ra, az egyetemi diplomával rendelkezők körében pedig 39,9%-ról 43,4%-ra emelkedett a nők részaránya 2000-2005. között. (12. sz. táblázat) Nem mindegy azonban, hogy konkrétan milyen szakmák állnak az említett iskolai végzettségek mögött: olyanok, amelyek jól fizető állást biztosítanak a munkaerőpiacon, vagy amelyekkel még az elhelyezkedés sem problémamentes.

5.1 Foglalkozási struktúra szektorok és gazdasági ágak szerint

A nők és férfiak ugyanis eltérő gazdasági ágakban koncentrálnak, de ha ugyanabban a szektorban dolgoznak is, más munkakörben teszik ezt, mint a férfiak. (13. sz. táblázat)

13. sz. táblázat

A foglalkoztatottak szektorális megoszlása nemenként

Szektor	2000		2005		Nők aránya az egyes csoportokban	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	2000	2005
Mezőgazdaság	9,1	3,6	6,9	2,7	24,8	25,1
Ipar	41,1	25,1	41,8	21,2	33,7	30,0
Szolgáltatások	49,8	71,3	51,3	76,1	54,9	55,6
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	45,4	45,8

Forrás: A munkaerő-felmérés idősorai

A foglalkoztatottak *szektorális* megoszlásának változása már a rendszerváltozást megelőzően elkezdődött, de azóta felgyorsult. A *mezőgazdaságban* 2000-ben alig a fele dolgozott az évtized elején itt foglalkoztatott nőknek. Jóllehet ez a nemzetgazdasági ág a nőknek eleve kisebb arányban biztosított munkát, mint a férfiaknak, de egynegyedes részesedésük legalább tovább nem fogyatkozott 2000-2005. között. 2005-ben a kereső nők 2,7%-ának nyújtott munkavégzési lehetőséget a mezőgazdaság, szemben a 2000. évi 3,6%-kal. A foglalkoztatott férfiak közül viszont még 6,9% dolgozik ebben az ágazatban.

Vesztett a foglalkoztatásban betöltött szerepéből az *ipar* is. A csökkenés csak a nőknél jelentkezett, akik közül 2000-ben még 21,5%-ot, 2005-ben viszont már csak 21,2%-ot foglalkoztatott ez a gazdasági ág. Folytatódott az *alágazati struktúra* átrendeződése is. Ennek során a nők a feldolgozóipar legtöbb területén teret veszítettek. Ez alól két kivétel van. Az egyik az élelmiszeripar, a másik pedig a *gépek, berendezések gyártása*. Utóbbiban a már 1997. óta tapasztalható látványos termelésfelfutás annyival több munkahelyet teremtett a nőknek, hogy az jelentősen megemelte férfiakéhoz viszonyított arányukat az ágazaton belül.

14. sz. táblázat

A feldolgozóiparban foglalkoztatott nők és férfiak megoszlásának változása alágazatok szerint, 2000-2005

Százalék

Alágazatok	Nők megoszlása		Férfiak megoszlása		Nők aránya	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Élelmiszeripar, ital, dohány gyártása	15,1	17,0	17,4	15,6	38,8	40,9
Textília, textiláru gyártása	33,8	22,8	5,9	3,8	80,6	79,3
Fafeldolgozóipari, nyomdaipari tev.	6,6	8,0	9,9	10,7	32,8	32,2
Vegyipar	10,7	10,5	11,0	10,3	41,4	39,4
Egyéb ásványi termékek gyártása	2,2	2,1	4,4	4,3	26,9	24,2
Fémalapanyag termékek gyártása	4,6	5,3	13,8	16,6	19,4	16,8
Gépek, berendezések gyártása	24,2	31,2	31,1	32,1	36,1	38,3
Egyéb feldolgozóipari tevékenység	2,7	3,1	6,5	6,6	23,1	23,2
Feldolgozóipar együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	42,0	38,9

Forrás: KSK munkaerő-felmérés

2000-2005. között a foglalkoztatott nők körében 71,3%-ról 76,1%-ra emelkedett a *szolgáltatás* területén dolgozók aránya (14. sz. táblázat). 2005-ben a terciér szektor munkaerő-állományából 55,6% volt a nő, szemben a 2000. évi 54,4%-kal. A nők arányának a növekedése viszonylag jelentős volt az „egyéb közösségi szolgáltatások” körében, a

kereskedelemben, a szálláshely-szolgáltatásban, a közigazgatásban és az – amúgy is elnőiesedett – egészségügyi-szociális ágazatban. Stabilizálódott a kétharmados nőarány a pénzügyi szolgáltatásban, a többiben viszont csökkent (szállítás-raktározás, ingatlanügyletek, oktatás).

15. sz. táblázat

**A szolgáltató szektorban foglalkoztatott nők és férfiak megoszlásának változása
alágazatok szerint, 2000-2005.**

Százalék

Alágazatok	Nők megoszlása		Férfiak megoszlása		Nők aránya az egyes alágazatokon belül	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Kereskedelem, javítás	22,5	23,5	25,1	24,6	51,6	54,4
Szálláshely-szolgáltatás	5,7	6,1	6,0	6,5	53,0	54,1
Szállítás, raktározás	6,9	5,4	21,6	19,6	27,7	25,5
Pénzügyi tevékenység	4,5	3,9	2,7	2,5	66,7	66,9
Ingatlanügyletek	7,5	9,1	10,5	14,1	46,0	44,6
Közigazgatás, kötelező TB	10,9	11,1	13,9	13,5	48,2	50,9
Oktatás	20,2	18,5	6,8	6,7	78,0	77,5
Egészségügy, szociális ellátás	14,8	15,0	5,7	5,4	75,5	77,8
Egyéb közösségi és személyi szolgáltatások	7,0	7,4	7,7	7,1	51,5	56,0
Szolgáltatások összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	54,4	55,6

Forrás: KSH munkaerő-felmérés

5.2 Horizontális és vertikális szegregáció

A gazdasági szektorok, nemzetgazdasági ágak és alágazatok egyenlőtlen nemek szerinti megoszlása azt bizonyítja, hogy a nők és férfiak a munka világának más-más területén tevékenykednek. A szakmák, foglalkozások esetében még nyilvánvalóbb, hogy a férfiak férfi szakmákat oktatnak, férfikkal dolgoznak, míg a nők un. női foglalkozásokat választanak, amit többnyire más nőkkel együtt gyakorolnak. *A munkák nemek szerinti elkülönülésének ezt a formáját szegregációnak hívják.* Azt a néhány foglalkozást, amelyben férfiak és nők nagyjából fele-fele arányban dolgoznak, nem szerint kiegyenlített foglalkozásoknak nevezik. A szegregáció lehet *vertikális* és *horizontális*. Az utóbbi azt jelenti, hogy a nők és férfiak különböző foglalkozásokban dolgoznak, más-más munkahelyeken, ágazatokban, szektorokban. Abban mérhető, hogy az említett területeken milyen a férfi/nőarány.

Horizontális szegregáció

Ez az elemi foglalkozások szintjén jól látható, s időben szinte mozdulatlan. (16. sz. táblázat) A foglalkozások durván egynegyede teljesen elnőiesedett: itt dolgozik a női foglalkoztatottak több, mint egyharmada, és a férfiaknak az 1,4 százaléka. Olyan foglalkozások tartoznak ide, mint a védőnő, ápolónő, gyors- és gépíró, vagy a szülésznő, óvónő, bérelszámoló, kozmetikus, varrónő, konyhai kisegítő, takarító, pénzügyi előadó. A másik póluson a férfiak dominálta foglalkozások találhatók. Ebbe a körbe a foglalkozások jó egynegyede sorolható,

például a mobil gépek kezelője; mezőgazdasági erőgépkészítő, -vezető; kőfaragó, üvegezõ, favágó, vadász, szerszámkészítõ, tûzoltó, kõmûves, burkoló, villanszerelõ, ács-állványozó, bútorasztalos, kazánfûtõ, tehergépkocsi-vezetõ, vagyonõr, hegesztõ, stb. Ezek adnak munkát a férfiak 43,9%-ának és a nõk 1,1%-ának.

16. sz. táblázat

Foglalkozási szegregáció, 1994-2003.

Foglalkozások besorolása a nõk/férfiak aránya szerint	Egyéni foglalkozások megoszlása				Foglalkoztatott	
	1994	1999	2001	2003	Férfiak	nõk
					megoszlása	
Teljesen szegregált (90-100%-os nõarány)	12	11	10,5	10,8	1,4	34,8
Erõtelenen szegregált (60-89%-os nõarány)	19	19	19,8	19,6	11,5	38,7
Kiegyensúlyozott (40-59%-os nõarány)	16	16	15,3	16,4	12,6	14,7
Erõtelenen szegregált (60-89%-os férfiarány)	26	27	27,4	26,0	30,5	10,6
Teljesen szegregált (90-100%-os férfiarány)	27	27	26,9	26,0	43,9	1,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Foglalkozások száma	617	617	620	627		

Forrás: KSH munkaerõ-felmérésének adataiból végzett számítások (Várad Leventéné)

A foglalkozások csekély hányada (15-16%-a) minõsíthetõ nemek szerint kiegyensúlyozottnak és még ennél is kisebb azoknak a férfiaknak és nõknek az aránya, akiket a foglalkoztatottak közül ezekben alkalmaznak. Példaként említhetõk: a gazdasági, költségvetési szervezetek funkcionális tevékenységet folytató részegységeinek a vezetõi, a társadalomtudományi foglalkozások, a mûszaki ügyintézők, a vendéglátó-ipari és nyomdaipar foglalkozások, a jogi foglalkozások, a középiskolai tanárok, stb. Az utóbbiak kapcsán említést érdemel, hogy korábban mind a jogi, mind pedig a tanári pályára erõtlen elnõiesedés volt jellemző. Úgy tûnik, hogy mára ez a tendencia megfordult.

Az a tény, hogy a férfi keresõk közel háromnegyede a foglalkozások erõtelenen, vagy teljesen szegregált 52%-ában található, a nõknek pedig majdnem ugyanekkora hányada a foglalkozások nemileg elkülönülõ másik 30%-ában, rugalmatlanná teszi a munkaerõpiacot.

Vertikális szegregáció

A vertikális szegregáció abban mérhetõ, hogy milyen a nõk és férfiak jelenléte a munka világának hierarchikus rendjében. Általános tapasztalat, hogy a férfiak többsége magasabb pozíciókban található, a nõk zõme pedig az alacsonyabbakban.

A keresõ nõk több mint fele (2005: 55,5%) szellemi foglalkozású; a férfiaknál ezek aránya egyharmadnál kevesebb (29,7%), jóllehet az idõ elõrehaladtával ez is nõvekszik. A nõk munkahelyi hierarchiában elfoglalt helye azonban mit sem változott: továbbra is az a jellemző, hogy *minél lejjebb megyünk a foglalkozások rangsorában, annál több nõt találunk ezek betöltõi között.* (17. sz. táblázat)

A foglalkoztatott nők és férfiak megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint, 2000-2005.

Százalék

Foglalkozási főcsoportok	Nők megoszlása		Férfiak megoszlása		Nők aránya	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Törvényhozók, igazgatási, érdekképviselői vezetők, gazdasági vezetők	5,2	6,0	8,3	9,5	34,2	34,8
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	15,1	16,2	8,9	10,1	58,4	57,5
Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	18,9	20,8	8,6	9,3	64,6	65,4
Irodai és ügyviteli foglalkozások	13,9	12,5	1,0	0,8	92,4	93,0
<i>Szellemi foglalkozásúak</i>	<i>53,1</i>	<i>55,5</i>	<i>26,8</i>	<i>29,7</i>	<i>62,2</i>	<i>61,3</i>
Szolgáltatási jellegű foglalkozások	18,8	19,8	12,4	12,8	55,7	56,6
Mezőgazdasági és erdőgazd. foglalkozások	2,2	1,6	4,6	3,7	27,8	26,8
Ipari és építőipari foglalkozások	9,4	6,2	32,2	30,4	19,5	14,7
Gépkezelő, összeszerelők, járművezetők	6,9	7,1	15,4	15,7	27,2	27,6
Szakképzettséget nem igénylő foglalkozások	9,2	9,4	6,5	6,1	53,8	56,5
Fegyveres testületek foglalkozásai	0,4	0,4	2,1	1,6	13,1	20,2
<i>Fizikai foglalkozásúak</i>	<i>46,9</i>	<i>44,5</i>	<i>73,2</i>	<i>70,3</i>	<i>34,7</i>	<i>35,1</i>
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	45,4	45,8

Forrás: KSH munkaerő-felmérés

A felsővezetők körébe tartozó nők és férfiak száma egyaránt nőtt 2000-2005. között, de a nők részaránya változatlan maradt. Továbbra is egyharmad körül mozog, ami erős alulreprezentáltságot tükröz a nőknek a foglalkoztatottak összességén belüli 45,8%-os részesedéséhez képest. Vélhetően még nagyobb különbséget tapasztalnánk, ha a nők vezető pozícióban elfoglalt helyét külön vizsgálnánk az állami és a magánszektorban.

A felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásokban mindkét nemnek nagyjából azonos mértékben nőtt a létszáma, így e kategórián belül a nők aránya érdemben nem módosult (57-58%).

A szakirányú végzettséghez, ill. esetenként diplomához kötött, a felsőfokú végzettséget igénylő munkaterületeket segítő (paraprofesszionális) foglalkozások „elnőiesedtsége” (kétharmados nőtöbbség) folytatódott.

Az egyszerű irodai foglalkozásokban már tíz évvel ezelőtt is 9 nő volt a 10 alkalmazott közül. Ez azóta sem változott.

A *fizikai állományba tartozók aránya* mindkét nemnél 2-3%-kal apadt a vizsgált öt évben. Ugyanakkor némi átrendeződés zajlott le az egyes foglalkozási főcsoportok között. A szolgáltatási jellegű foglalkozásokban és a szakképzettséget nem igénylő munkakörökben nőtt a nők aránya, a többiben pedig csökkent. Érdekes fejlemény, hogy a fegyveres testületek állományából ma már minden ötödik nő, holott 2000-ben arányuk még csak 13,1% volt.

Nemi szegregáció – nemzetközi összehasonlításban

Nemrég értékelték az Európai Foglalkoztatási Stratégiát abból a szempontból, hogy az mennyiben biztosítja a nők és férfiak esélyegyenlőségét. (EMCO/26/060602/EN_REV1) Ebben a nemek szerinti szegregációs indexek alapján hasonlították össze az egyes országok munkaerőpiacának megosztottságát. A 18. táblázat azt mutatja be, hogy az EU tagállamok között milyen sorrend állítható fel az *ágazati és foglalkozási szegregációs indexek* nagysága szerint.¹

Az adatok arra utalnak, hogy az alacsony foglalkoztatási rátájú országokban kisebb, a magasabbakban nagyobb az egyes ágazatok, foglalkozások elkülönülése nemek szerint.

Magyarország mindkét mutatója jóval meghaladja az EU25 átlagát. Az ágazati index 19,7% (EU25:17,6), ami középen helyezkedik el a legrosszabb arányszámot produkáló Észtország (24%), és a legjobb eredményt felmutató Lengyelország (14,1%) között. A foglalkozási index mindenütt magasabb az ágazatinál; nálunk 28,8% (EU25: 25,2). Ebben a vonatkozásban is Észtország mutatója a legrosszabb (32,1%), Görögországé pedig a legjobb (21,7%).

Milyen problémák adódnak a szegregációból? *A munkaerőpiac tartós kettéhasadása a nemi hovatartozás mentén aláássa a munkaerőpiac rugalmasságát és akut munkaerőhiányt idézhet elő, de egyben meg is akadályozza ennek felszámolását.* A munkaerőhiány egyes iparágakban gátolhatja a gazdasági növekedést. A szegregáció azonban nemcsak a munkaerőpiac kiegyensúlyozott működése szempontjából probléma, hanem az egyenlőtlenségek oldaláról is. Ezek közül a bérkülönbségek kérdésköre a legfontosabb. Emellett az erőteljes szegregáció olyan helyzetet is előidézhet, amikor az egyik nem gyakorlatilag egyeduralkodó lehet egy-egy szolgáltatás piacán. A fogyasztóknak ez gondot okozhat, akik ezáltal korlátozva érezhetik választási szabadságukat.

---

¹ Ezt úgy számolják ki, hogy a foglalkoztatottak nemek szerinti megoszlásához képest meghatározzák az egyes ágazatok hasonló mutatóinak eltéréseit. A különbségeket összeadják, és azt a foglalkoztatottak összlétszámának arányában fejezik ki.

Nemi szegregációs indexek* az Európai Unió 25 tagállamában, 2003.

Ország	Ágazati/szektorális index	Foglalkozási index
Ausztria	20,7	27,8
Belgium	19,2	26,3
Ciprus	18,1	28,6
Csehország	19,5	29,4
Dánia	18,3	27,4
Egyesült Királyság	18,8	25,4
Észtország	24,0	32,1
Finnország	21,9	29,5
Franciaország	17,5	26,5
Görögország	15,8	21,7
Hollandia	16,7	24,5
Írország	21,2	27,1
Lengyelország	14,1	25,2
Lettország	21,9	27,5
Litvánia	20,9	27,8
Luxemburg	18,3	25,1
Németország	18,2	26,7
Magyarország	19,7	28,8
Málta	15,9	23,8
Olaszország	15,7	22,3
Portugália	22,0	27,4
Spanyolország	19,9	26,3
Svédország	21,6	27,7
Szlovákia	22,7	30,5
Szlovénia	17,8	27,2
EU 25 átlag	17,6	25,2

* Ezt úgy számolják ki, hogy a foglalkoztatottak nemek szerinti megoszlásához képest meghatározzák az egyes ágazatok/szektorok, vagy foglalkozások hasonló mutatóinak eltéréseit. A különbségeket összeadják, és azt a foglalkoztatottak összlétszámának arányában fejezik ki.

Forrás: Draft Joint Employment Report 2004/2005. Brussels, SEC(2005)67/2, Annexes

5.3 Foglalkozási státus

A *foglalkozási státust* illetően szintén jelentős a különbség férfiak és nők között. 2005-ben tíz női foglalkoztatottból 9 alkalmazott volt, a férfiaknál viszont csak 8.

Mindkét nemre jellemző az alkalmazottak arányának növekedése a foglalkoztatottak között, ami a vállalkozók, önállók rovására valósult meg. A szövetkezeti tagok szinte eltűntek, s ez nem korlátozódott csupán a mezőgazdasági szövetkezetek tagjaira. A társas vállalkozások tagjainak részaránya a férfiak esetében majdnem kétszerese (4,7%) a nőkre jellemző értéknek (2,6%). 2000-2005. között a foglalkoztatott nők körében 6,7%-ról 6,4%-ra csökkent a vállalkozók, önállók aránya; a férfiak között ugyanakkor 12,7%-ról 11,8%-ra. A nők előfordulása a vállalkozók között változatlanul alatta marad az egyharmadnak. Ennek oka valószínűleg az, hogy az állásukat veszített és családfenntartónak számító férfiak inkább

kényszerülnek arra, hogy a család megélhetését más módon, pl. vállalkozóvá válva biztosítsák, továbbá az is, hogy a „női szakmák” többsége eleve kevésbé alkalmas önálló tevékenység indítására.

18. sz. táblázat

A foglalkoztatottak megoszlása foglalkozásuk jellege szerint (%)

Státusz	Nők		Férfiak		Nők aránya	
	2000	2005	2000	2005	2000	2005
Alkalmazásban állók	89,5	90,2	81,2	83,0	47,8	47,8
Szövetkezeti tagok	0,7	0,1	1,2	0,2	30,5	37,9
Társas vállalk. tagjai	2,1	2,6	4,4	4,7	28,0	31,6
Vállalkozók, önállók	6,7	6,4	12,7	11,8	30,5	31,5
Segítő családtagok	1,0	0,7	0,5	0,3	66,5	68,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	45,4	45,8

Forrás: KSH munkaerő-felmérésének idősorai

A segítő családtagok a statisztikákból szintén eltűnni látszanak, bár tagadhatatlan, hogy ezt a kategóriát a munkaerő-felmérés teljes terjedelmében nem tudja „befogni”. A nők jelentős hányada ugyanis a nem fő jövedelmi forrásnak számító, családi gazdaságban kifejtett tevékenységet nem tekinti munkának. Erre utal az, hogy a mezőgazdasági munkavégzés idejére is rákérdező népszámlálás a munkaerő-felmérésnél lényegesen nagyobb arányú mezőgazdasági tevékenységet regisztrált a nők körében (is).

Jelentősen eltér a férfiak és nők összetétele *munkáltatójuk tulajdonformája* szerint is. Ennek időbeli összehasonlítását egyfelől az korlátozza, hogy a munkaerő-felmérésben többször módosult az erre vonatkozó kérdés, másfelől pedig - a lakossági kikérdezés miatt - a munkáltatókra vonatkozó információk tartalma is bizonytalan. Ezért csak a 2004-es adatot közöljük a következő táblázatban.

19. sz. táblázat

A foglalkoztatottak száma és aránya munkahelyük tulajdonformája szerint, 2005-ben

Tulajdonforma	Férfiak		Nők		Nők aránya az egyes csoportokon belül, %
	száma ezer fő	megoszlás a %	száma ezer fő	megoszlás a %	
Tiszta állami tulajdonú	289,8	13,7	330,9	18,5	53,3
Tiszta magántulajdonú	1397,8	66,1	895,5	50,2	39,0
Szövetkezeti tulajdonú	32,7	1,5	35,8	2,0	52,2
Egyéb (egyházi, nonprofit)	15,8	0,7	27,3	1,5	63,2
Önkormányzati tulajdonú	110,1	5,3	316,9	17,8	74,2
Vegyes tulajdonú	207,6	9,8	137,6	7,7	39,9
Nem tudja	62,3	2,9	41,2	2,3	39,8
Összesen	2116,1	100,0	1785,3	100,0	45,8

Forrás: KSH munkaerő-felmérésének idősorai

A nők közel egyötöde dolgozik állami, a másik egyötöde pedig önkormányzati tulajdonú munkáltatónál. Az utóbbi foglalkoztatottainak – tekintettel a zömében ide tartozó oktatásra, szociális és egészségügyi ellátásra, amely területekre markáns nőtöbbség jellemző - háromnegyede nő. Az említett két szektor a kereső férfiak alig egyötödének ad munkát. Az egyházi intézmények és nonprofit szervezetek – amelyek nagy része folyamatosan a túlélésért küszködik – foglalkoztatottainak kétharmada nő. A férfiak ezzel szemben a tiszta magántulajdonú cégeknél fordulnak elő hasonló arányban, és megközelítőleg ugyanilyen gyakorisággal a vegyes tulajdonú munkáltatóknál.

6. Összefoglalás

Magyarországon 2000-2005. között mindössze 1,2%-kal nőtt a foglalkoztatottak száma a 15-64 éves népesség körében; ezen belül a nőké 2,1%-kal, a férfiké pedig alig fél százalékkal. A nők és férfiak foglalkoztatási rátái között a nők rovására fennálló különbség 13,1%-ról 12,1%-ra csökkent. *2005-ben a 15-64 éves nők 51%-a végzett keresőtevékenységet, szemben a 2000. évi 49,6%-kal.* A férfiaknál öt év alatt 62,7%-ról 63,1%-ra nőtt ez a mutató. A hazai foglalkoztatási ráták azonban továbbra is jelentősen elmaradnak a 25 tagúra bővült Európai Unió tagállamainak átlagától: 2004-ben a nőké 5 százalékkal, a férfiké pedig 7,8%-a volt alacsonyabb ennél.

A foglalkoztatás terén fennálló deficit a *fiatalokra* és az *idősekre* koncentrálódik. A fiatalok esetében különösen aggasztó, hogy 2000. óta nemhogy nem csökkent, hanem jelentősen nőtt a lemaradásunk az EU25 átlagától. Az idősek esetében ugyanakkor sikeres felzárkózás közepette vagyunk. A nyugdíjkorhatár fokozatos emelésének köszönhetően évről évre egyre többen dolgoznak közülük. Emiatt az EU-tagállamok átlagához képest a foglalkoztatottság tekintetében fennálló különbség az 55-64 éves férfiak körében 2000. óta 14,5%-ról 12,3%-ra, a nőknél pedig 13,6%-ról 6,7%-ra csökkent. *A munkavállalás szempontjából ideálisnak tekintett 25-54 éves nők* foglalkoztatási rátája csupán másfél százalékkal marad el az EU25 átlagos mutatójától. Ezzel szemben a férfiak közül nálunk 6%-kal kevesebben dolgoznak. Ennek az lehet az oka, hogy sokan vállalnak munkát az informális szektorban, vagy a szervezett munkaerőpiacon kívül.

Az alacsony foglalkoztatottság szorosan összefügg a részmunkaidő szűkös hazai elterjedtségével, legalább is a nők esetében. 2004-ben a férfiak 3,2%-a, a nőknek pedig a 6,3%-a dolgozott részmunkaidőben nálunk, szemben az EU25 tagállamának 7, ill. 31,4%-ával. Az alacsony részmunkaidős foglalkoztatás miatt Magyarország jóval előbbre kerülne a nők foglalkoztatási rátája alapján felállított rangsorban, ha annak értékét *nem létszámarányosan, hanem teljes munkaidőre átszámított létszámban* határoznánk meg. Ez esetben ugyanis az EU15 átlagához képest 2004-ben fennálló 6,1%-os lemaradásunk 2,5%-os előnnyé változna. Ugyanez az összehasonlítás az EU25 viszonylatában az 5%-os hátrányunkból 3,5%-os előnyt eredményezne.

A munkavállalási korú népesség munkaerő-piaci értelemben vett kihasználtságáról a leghitelesebben a *nem-foglalkoztatottak* adatai tájékoztatnak. Ebbe mindazok beletartoznak, akik nem folytatnak keresőtevékenységet: a munkanélküliek és az inaktívak. Ezek aránya a munkavállalási korú népességhez viszonyítva 22,8%-ot tett ki 1990. elején, majd 1997-re megduplázódott, azt követően pedig apadásnak indult. 2000. óta azonban *38% körül stagnál azoknak az aránya, akik szociális-jóléti ellátásból, vagy eltartóik jövedelméből élnek. A férfiak esetében egyharmad körüli ez az arány, a nőknél viszont megközelíti a 45%-ot.*

Egészen a közelmúltig magyar sajátosságnak számított, hogy a nők munkanélküliségi rátája alacsonyabb volt a férfiakénál. Az országok zömét ugyanis ennek az ellenkezője jellemzi. Az utóbbi években az olló nálunk is egyre zárult, majd 2004-ben a különbség kiegyenlítődt. *2005-ben* – egyfelől a növekvő számú gyárbezárások miatt, másfelől pedig a munkanélkülieket és inaktívakat aktív álláskeresőre ösztönző érdekeltiségi viszonyok és pressziók következtében – meglódult az állástalanok létszámnövekedése, és *a nők munkanélküliségi rátája a férfiak fölé emelkedett.*

2005-ben az állástalan férfiak 46,9%-a, a nőknek pedig a 43,3%-a volt tartós (egy éven túli) munkanélküli.

A települések hierarchiáján lefelé haladva a munkanélküliségi ráták egyre magasabbak. A kistelepüléseken 9% ennek a mutatónak az értéke, a fővárosban pedig csak 4,8%. A falusi munkanélküliség a férfiaknál több mint kétszerese, és a nőknél majdnem kétszerese a budapestinek.

Magyarországon 2005-ben a *15-61 éves férfiak és a 15-59 éves nők számítottak munkavállalási korúnak.* Közülük *2074 ezer fő volt inaktív 2005. elején,* ami mintegy 90 ezerrel több, mint az öt évvel korábbi létszám. Az inaktívak közel 60%-a nő. Négy nagy csoportból áll ez a sokaság.

Jó egyharmadukat a *munkavállalási korú tanulók* teszik ki, akik között a nők és férfiak durván fele-fele arányban vannak jelen.

További, közel egyharmaduk a nyugdíjkorhatár előtt, vagy munkavégző-képességük csökkenése miatt nyugdíjazottak köréből kerül ki. Ezek 42-43%-a nő.

A harmadik nagy csoportot a *gyermekgondozási szabadságon lévő szülők* alkotják. Ezek száma 2000-2005. között 295 ezerről 282 ezerre csökkent; a gyesen lévő férfiaké viszont egy ezerről 11 ezerre nőtt.

2005-ben 390 ezer főt, azaz *a munkavállalási korú népesség 6%-át tette ki azoknak az embereknek a száma, akik sem nem tanulnak, sem nem dolgoznak, és nem is munkanélküliek.* Ez mintegy 30 ezerrel kevesebb, mint az öt évvel korábbi létszám. A nők körében ezek száma és aránya magasabb (8%), mint a férfiak között (4,2%).

A nők fizetett munkában való részvétele nálunk szorosan összefügg a gyermekvállalással, mégpedig negatív irányban. Ez nincs mindenütt így: Portugáliában és Szlovéniában pl. egyáltalán nincs különbség a kisgyermekes anyák és a gyermektelen nők foglalkoztatottsága között. Az EU-25 átlagában ugyanakkor 72,7% volt a 25-44 éves gyermektelen nők átlagos foglalkoztatási rátája, és 56,1% azoké, akiknek volt legalább egy 5 évesnél fiatalabb kisgyermekük.

Az utóbbi csoportba tartozó *kisgyermekes anyák közül Magyarországon vállalnak legkevesebben fizetett munkát a 25 EU tagállamon belül:* mindössze 32,1%-uk. Ebben meghatározó szerepet játszhat az összegében nem, de időtartamában példátlanul nagyvonalú gyermekgondozási támogatási rendszer, amelynek kedvezményezettjei inaktívnak minősülnek. Ez a besorolás azonban a *gyermekgondozási díjon lévők* esetében vitatható. A gyed ugyanis biztosítási típusú ellátmány, ami a gyermek 2 éves koráig folyósítható annak, akik az igénybevételét megelőző 2 éven belül legalább 180 biztosított jogviszonyt szerzett. A támogatás keresetarányos, meghatározott kereseti plafonig. A gyeden lévő szülőnek joga van visszatérni ahhoz a munkáltatóhoz, ahol szülés előtt dolgozott, és munkába állása után 30 napig felmondási védeltséget élvez.

Svédországban azok kevesek egyike, ahol szintén létezik a miénkkel azonos módon megkonstruált gyermekgondozási szabadság. Ennek igénybevevői ott foglalkoztatottnak számítanak a hivatalos statisztikában, merthogy ez idő alatt piaci jövedelemmel rendelkeznek

(ami alatt a munkavállalói és munkáltatói járulékbefizetésen alapuló, keresetarányos ellátást értik), továbbá joguk van visszatérni a munkába.

Ennek alapján kezdeményezni kellene a szülői szabadságon lévők számbavételének újragondolását és egységesítését, amellel érvelve, hogy *a biztosítási típusú ellátmányban és visszavételi garanciával rendelkező szülők minősüljenek foglalkoztatottnak.*

Az egy gyermek után igénybe vehető hároméves távollét lazítja a nők munkaerő-piaci kötődését és gyengíti az újbóli munkába állás esélyét, főleg ha több gyermek után, folyamatosan használják ki ezt a lehetőséget. A közelmúltban több intézkedés született a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásának megkönnyítésére (támogatás az iskolarendszerű vagy munkaerő-piaci képzéshez a gyermekgondozási szabadság ideje alatt; a „nagyszülői gyes” bevezetése a szülők kapacitásának munkavégzés céljából történő felszabadítására, a gyes-gyet és ápolási díj melletti munkavállalás esetén a munkáltató mentesítése az EHO fizetése alól). Emellett 2005-től a gyermek másfél éves koráról egy évre szállították le azt az életkort, amikortól az öt gondozó szülő munkát vállalhat. Sőt, 2006-tól gyes mellett akár teljes munkaidős állást is lehet vállalni, szemben az azt megelőző időszakokkal, amikor ez az érintettek csak részmunkaidőben tehették.

A foglalkoztatás azonban a gyermekgondozási díj igénybevétele mellett nem engedélyezett, ami azzal jár, hogy a szülés előtt legalább 180 nap biztosítási időt felmutatni képes szülő csak a gyermeke második életévének betöltését követően mehet dolgozni, ellentétben a gyermekgondozási segélyre jogosultakkal, akiknek ez már gyermekük egy éves korától megengedett.

Régebben a gyermekgondozási szabadságról a munkába visszatérők 90 napos felmondási védeltséget élveztek. Ezt a vizsgált időszakban 30 napra rövidítették. *Indokolt lenne újból visszaállítani a 90 napos felmondási tilalmat,* mert a mostani 30 nap még gyermekgondozás alatt összegyűjtött rendes éves szabadság kivétele során sem védi meg a munkavállalókat az elbocsátástól, nemhogy a munkahelyre való visszailleszkedésnél.

A kisgyermekes nők munkavállalása szempontjából *a gyermekintézményi rendszer megléte, elérhetősége és megfizethetősége* kiemelkedően fontos. A 90-es években, az otthoni gyermekgondozást választó anyák számnak növekedésével párhuzamosan a gyermeknevelést segítő hagyományos ellátórendszerek bizonyos elemei (pl. a munkahelyi gyermekintézmények) megszűntek, és az önkormányzati intézmények férőhelyei is visszaestek, ami főleg a *bölcsődéket* érintette. Ezek száma 1990-2000 között a felére apadt, férőhelyeik száma pedig a harmadára. Emiatt megnőtt a zsúfoltságuk. 2004-ben 100 bölcsődés korú gyermekre 8,4 férőhely jutott. A három éven felül gyermekek napközbeni felügyeletéről az *óvodák* gondoskodnak. Ezek száma nem esett vissza olyan drasztikusan, mint a bölcsődéké. 2004-ben száz 3-5 éves korú gyermekre 121,6 óvodai férőhely jutott, szemben a 2000. évi 92,2-vel. A családi és munkahelyi kötelezettségek összehangolását megkönnyítené, ha a *gyermekintézmények nyitvatartása jobban igazodna a munka világához.* A gyermekintézmény-hálózat fejlesztése, rugalmasabb nyitvatartási rend kialakítása, alternatív gyermekgondozói szolgáltatások, mint a családi napközi, vagy házi gyermekfelügyelet működtetése és igénybevétele elérhetővé tétele hozzájárulhatna ahhoz, hogy minél kevesebb kisgyermekes nő adja fel a munkavállalást, a gyermekfelügyelet megoldatlansága miatt, és válassza kényszerből a gyermekgondozási szabadság meghosszabbítását.

A férfiak és nők munkaterhei az idő előrehaladtával csökkennek. A nemek közötti munkamegosztás tekintetében fennálló különbségek általában mérséklődnek, különösen a képzetesebb, városi népesség körében. Figyelemre méltó, hogy *európai összehasonlításban a*

magyar foglalkoztatott nők töltik a legtöbb időt jövedelemszerző munkával. Éves szinten a ledolgozott órák becsült száma nálunk több mint 1600, míg az Egyesült Királyságban csak 1400, de Szlovéniában sem éri el az 1500 órát. A másik póluson ugyanakkor megjelent a munkanélküliség, ami a főkereső tevékenység hiánya miatt számtalan negatív következménnyel jár, a munkaidő szerkezetének eltorzításán túl is. Találkozni viszont elégedettségre okot adó jelenséggel is: a munkanélkülivé vált férfiak bekapcsolódnak a háztartási munkákba, főleg akkor, ha a feleségnek van állása. Ennek köszönhető, hogy esetükben a megmaradt jövedelemkiegészítő munkára és a család ellátására fordított idő nagyjából egyensúlyba került.

A foglalkoztatottak létszámcsökkenése mind a férfiaknál, mind pedig a nőknél leginkább az alacsonyan iskolázott embereket érintette, ugyanakkor a diplomások száma és aránya jelentősen növekedett. Következésképpen javult a foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetétele. *Az a tény, hogy az alacsony iskolai végzettségi kategóriákban csökkent, a magasabbakban pedig nőtt a nők részesedése, arra utal, hogy a nők nagyobb előnyre tettek szert az iskolai végzettségi struktúra átalakulása során, mint a férfiak.*

Ennek ellenére erősödött a nők koncentrációja egyes szektorokra (ld. a terciér szektort, ami a nők több mint háromnegyedének ad munkát) és gazdasági ágakra. A nők a feldolgozóipar legtöbb alágazatában teret veszítettek 2000-2005. között, kivéve az élelmiszeripart és a gépipart, ahol 1-2%-kal nőtt a részesedésük.

A vizsgált öt évben a foglalkoztatott nők körében 71,3%-ról 76,1%-ra emelkedett a *szolgáltatás* területén dolgozó nők aránya.

A kereső nők több mint a fele szellemi foglalkozású; a férfiaknál ezek aránya egyharmadnál kevesebb. A nők munkahelyi hierarchiában elfoglalt helye azonban mit sem változott. Továbbra is az a jellemző, hogy *minél lejjebb megyünk a foglalkozások rangsorában, annál több nőt találunk ezek betöltői között, és fordítva.* A nők foglalkoztatottakon belüli előfordulásukhoz képest (45,8%) erősen alulreprezentáltak a felsővezetői pozíciókban, ahol részarányuk 34-38% között maradt. Hiányoznak a nők döntéshozatalban való részvételét elősegítő pozitív akciók, de még annak tudatosítása is, hogy ez a helyzet tarthatatlan. *A paraprofesszionális munkakörökben és az egyszerű irodai foglalkozásokban ugyanakkor folytatódott az elnőiesedés.*

A *fizikai állományba* tartozók aránya mindkét nemnél 2-3%-kal apadt a vizsgált öt évben. Ugyanakkor némi átrendeződés zajlott le az egyes foglalkozási fősoportok között. A szolgáltatási jellegű foglalkozásokban és a szakképzettséget nem igénylő munkakörökben nőtt a nők aránya, a többiben pedig csökkent. Érdekes fejlemény, hogy a fegyveres testületek állományából ma már minden ötödik nő, holott 2000-ben arányuk még csak 13,1% volt.

Az elemi foglalkozások szintjén a nők és férfiak elkülönült munkaerő-piaci jelenléte még inkább tetten érhető, s ez időben alig változik. A foglalkozások egytizede teljesen elnőiesedett: itt dolgozik a foglalkoztatott nők több mint egyharmada, továbbá a férfiaknak az 1,5%-a. A másik póluson a férfiak dominálta foglalkozások található, amibe a foglalkozások jó egynegyede sorolható. Ezek adnak munkát a férfiak 43,9%-ának és a nők 1,2%-ának. A foglalkozások csekély hányadára (15-16%) jellemző a nemek szerinti kiegyensúlyozottság, és még kisebb azoknak a férfiaknak és nőknek az aránya, akiket a foglalkoztatottak közül ezekben alkalmaznak. *Az a tény, hogy a férfi keresők közel háromnegyede a foglalkozások erőteljesen, vagy teljesen szegregált 52%-ában található, a nőknek pedig majdnem ugyanekkora hányada a foglalkozások nemileg elkülönülő másik 30%-ában, rugalmatlanná teszi a munkaerőpiacot.*

Nemrég értékelték az Európai Foglalkoztatási Stratégiát abból a szempontból, hogy az mennyiben biztosítja a nők és férfiak esélyegyenlőségét. Ebben a nemek szerinti szegregációs indexek alapján hasonlították össze az egyes országok munkaerőpiacának megosztottságát. Az ágazati és foglalkozási szegregációs indexekre² vonatkozó adatok arra utalnak, hogy az alacsony foglalkoztatási rátájú országokban általában kisebb, a magasabbakban pedig nagyobb az egyes ágazatok, foglalkozások elkülönülése nemek szerint.

Magyarország mindkét mutatója jóval meghaladja az EU25 átlagát, noha csak viszonylag kevesen végeznek jövedelemszerző tevékenységet. Az ágazati index 19,7%-ot tett ki (EU25átlaga:17,6%), ami középen helyezkedik el a legrosszabb arányszámot produkáló Észtország (24%), és a legjobb eredményt felmutató Lengyelország (14,1%) között. A foglalkozási index minden országban magasabb az ágazatinál; így nálunk is 29% körül mozog, szemben az EU25 átlagával, ami 25,2%. Ebben a vonatkozásban is Észtország mutatója a legrosszabb (32,1%), Görögországé pedig a legjobb (21,7%).

A szegregáció ellen fellépni azért nehéz, mert ha egy nő kerül egy tipikusan férfi foglalkozásba, az számára általában felfelé irányuló mobilitást jelent, de ha egy férfi vállal egy tipikusan női foglalkozást, az inkább a fordítottját.

Felhasznált irodalom

- Commission of the European Communities, 2004.: Employment in Europe 2004, Brussels
Commission of the European Communities, 2003.: Gender pay gaps in European labour markets, Brussels
Falussy Béla, 2002.: A családi és háztartási kötelezettségek idővolumenének és nemenkénti megoszlásának jellemzői a rendszerváltás előtt és után, Adatbázis, Budapest, március 5
Falussy Béla, 2002/a.: Társadalmi hatások és változások a nők és férfiak munkaidő-felhasználásában, In: Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.), Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001, TÁRKI-SZCSM, Budapestpp. 198-221
Group of experts on Gender and Employment, 2002.: Impact evaluation of the EES; Equal Opportunities for Women and Men, EMCO/26/060602/EN_REV1
Központi Statisztikai Hivatal, 2002.: Család változóban, 2001., Budapest, szeptember
Központi Statisztikai Hivatal, 2004.: A munkaerő-felmérés idősorai, 1992,2002, Adattár, Budapest
Központi Statisztikai Hivatal, 2004/a.: Munkaerő-felmérés 2003. Budapest
Központi Statisztikai Hivatal, 2004/b: Foglalkoztatottság és munkanélküliség, Gyorsjelentés, 2004. július-szeptember, Budapest, október 28.
Központi Statisztikai Hivatal, 2004/c.: Társadalmi helyzetkép 2003., Budapest, 2004.
Sík Endre, Szép Katalin, 2000.: A háztartási termelés pénzértéke, TÁRKI, Társadalomtudományi Tanulmányok 21. Budapest, március
Working Group of the Advisory Committee for Equal Opportunity of Women and Men, 2004.: Gender Equality in the decision-making in the European Union, 29 November, Brussels

---

² Ezt úgy számolják ki, hogy a foglalkoztatottak nemek szerinti megoszlásához képest meghatározzák az egyes ágazatok, foglalkozások hasonló mutatóinak eltéréseit. A különbségeket összeadják, és azt a foglalkoztatottak összlétszámának arányában fejezik ki.